

Zbigniew Bereszyński

Opolscy władcy ziemi rudzkiej i ich dziedzictwo historyczne

Rocznik Wieluński 12, 81-87

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbigniew Bereszyński

OPOLSCY WŁADCY ZIEMI RUDZKIEJ I ICH DZIEDZICTWO HISTORYCZNE

Trwający od połowy XII w. stan rozbitcia dzielnicowego Polski miał szczególne znaczenie dla losów ówczesnej ziemi rudzkiej, a późniejszej ziemi wieluńskiej. Z uwagi na swoje pograniczne położenie na styku kilku dzielnic (Wielkopolska, Małopolska, ziemia sieradzka, Śląsk i odrębnie w tych czasach traktowane posiadłości książąt opolskich) obszar ten często zmieniał przynależność polityczną, przechodząc w rozmaity sposób z rąk do rąk.

Panami ziemi rudzkiej byli m.in. książęta opolscy, władający owym obszarem na przestrzeni około jednej dekady przed połową XIII w. Zdecydowała o tym wola księcia śląskiego i krakowskiego Henryka II Pobożnego. Jego ojciec, Henryk I Brodaty, stoczył w 1234 r. zwycięską wojnę z księciem wielkopolskim Władysławem Odonicem. Na mocy zawartego wówczas pokoju został on panem południowo-wschodniej Wielkopolski z ośrodkami w Kaliszu i Rudzie (linię graniczną miała stanowić Warta). Zwycięski władca nadał ten obszar swojemu synowi, Henrykowi Pobożnemu, który w związku z tym zaczął tytułować się księciem wielkopolskim. W 1238 r. Henryk Brodaty zmarł jednak, co zrodziło szereg nowych problemów przed jego synem i spadkobiercą. Ten ostatni musiał usilnie zabiegać o zachowanie wywalczonej przez ojca pozycji politycznej i związanego z nią stanu posiadania. Bardzo szybko skorzystali na tym pozostający pod jego kuratelą spadkobiercy zmarłego w 1229 lub 1230 r. księcia opolskiego Kazimierza: księżna-wdowa Wiola oraz jej małoletni synowie, Mieszko i Władysław¹.

---

¹ R. Rosin, *Panowanie książąt opolskich w Rudzkiem w pierwszej połowie XIII wieku*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, Sectio F, Vol. 45, Lublin 1990, s. 122; A. Marzec, *Henryk I Brodaty*, [w:] *Piastowie. Leksykon biograficzny*, red. naukowa S. Szczur i K. Ożóg,

Posiadłości książąt opolskich odgrywały ważną rolę w ambitnych planach politycznych Henryka Pobożnego i jego ojca, którzy aspirowali do zjednoczenia Polski pod swoją władzą. Tereny górnośląskie były pomostem łączącym główne ośrodki ponaddzielnicowej monarchii Henryków śląskich: Wrocław i Kraków. Henryk Brodaty, a następnie jego syn starali się panować tutaj nad sytuacją jako prawni opiekunowie spadkobierców Kazimierza opolskiego. W 1238 r. zaistniała jednak realna groźna politycznej destabilizacji tego ważnego politycznie obszaru. Starszy syn Kazimierza opolskiego i Wioli, Mieszko zwany Otyłym, usamodzielniał się wówczas (bądź najpóźniej w początkach 1239 r.), obejmując rządy w księstwie opolsko-raciborskim². W tej sytuacji trzeba było jakoś usatysfakcjonować pozostałych spadkobierców Kazimierza opolskiego, aby ich aspiracje nie komplikowały stosunków politycznych na terenach górnośląskich.

Henryk Pobożny uporał się z tym problemem już w 1238 r., nadając księżnej-wdowie Wioli i jej młodszemu synowi, Władysławowi, osobne księstwo z ośrodkami w Rudzie i Kaliszu. Można przypuszczać, że w zamian za to nadanie Władysław zrzekł się pretensji do księstwa opolsko-raciborskiego na rzecz Mieszka Otyłego. Henryk Pobożny wyzbył się w ten sposób poważnej części niedawnych zdobyczy terytorialnych swojego ojca, ale mógł za to liczyć na osiągnięcie istotnych korzyści o charakterze strategicznym. Korzyści te polegały na zażegnaniu zagrożeń wiążących się z perspektywą ewentualnego podziału dziedzictwa po Kazimierzu opolskim i politycznego rozbitcia Górnego Śląska³.

W kwietniu 1241 r. Henryk Pobożny zginął w nieszczęsnej bitwie z Mongołami pod Legnicą. Fakt ten zrodził szybko narastające zagrożenie dla dalszego panowania książąt opolskich na ziemi rudzkiej. Utracili oni swojego dotychczasowego protektora, gwarantującego stabilność politycznego status quo.

W 1243 r. rządy w Rudzie i Kaliszu objął osobiście młody książę Władysław. Niestety już w następnym roku rycerstwo wielkopolskie odebrało mu Kalisz. Ośrodek ten został przyłączony do dzielnicy księcia wielkopolskiego Przemysła I, pierworodnego

---

Kraków 1999, s. 382; P. Rabiej, *Henryk II Pobożny*, [w:] *Piastowie. Leksykon biograficzny...*, s. 395–396; J. Horwat, *Księstwo opolskie i jego podziały do 1532 r.*, Rzeszów 2002, s. 34, przyp. 69; W. Dominiak, *Ostatni władca Górnego Śląska. Władysław I, pan na Opolu i Raciborzu (1225–1281)*, s. 62–63.

² J. Rajman, *Mieszko II Otyły*, [w:] *Piastowie. Leksykon biograficzny...*, s. 719; J. Horwat, dz. cyt., s. 34; M.L. Wójcik, *Mieszko II Otyły – władca znany i nieznan*, [w:] *Jak powstało Opole? Miasto i jego książęta*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 2006, s. 109.

³ J. Rajman, *Mieszko II Otyły opolsko-raciborski*, „Kwartalnik Historyczny” 1993, R. CC, nr 3, s. 26–27; tenże, *Mieszko II Otyły...*, s. 719; W. Dominiak, *Ostatni władca Górnego Śląska...*, s. 51–52. W dawniejszej literaturze sugerowano, jakoby nadanie ziemi kaliskiej i rudzkiej było formą rekompensaty dla Wioli za odsunięcie jej od spraw księstwa opolsko-raciborskiego i za ustanowienie w Opolu bezpośrednich rządów Henryka Brodatego bądź jego syna. Jerzy Rajman dowodzi, że podobna „transakcja” nigdy nie miała miejsca i że książęta opolscy niczego nie utracili w związku z otrzymaniem Kalisza i Rudy.

Fot. 1. Kościół parafialny pw. św. Wojciecha w Rudzie koło Wielunia, wzniesiony przed rokiem 1106 jako murowana świątynia w stylu romańskim (pierwotne cechy stylowe świątyni uległy w większej części zatarciu w związku z późniejszymi przebudowami). Czasy opolskich władców ziemi rudzkiej pamięta widoczna na zdjęciu północna ściana kościoła, zbudowana z bloków piaskowca, z dwoma zamurowanymi okienkami romańskimi. Fot. Z. Bereszyński

syna Władysława Odonica. Jeszcze przez kilka lat udawało się Władysławowi utrzymać w swoich rękach Rudę, ale również ona stała się przedmiotem roszczeń ze strony innych władców dzielnicowych. Jednym z nich był książę kujawski i łęczycki Kazimierz, syn Konrada Mazowieckiego, wywodzący swoje pretensje z faktu, że jego siostra, Judyta, była żoną zmarłego w 1246 r. Mieszka Otyłego. Książę opolski liczył na przejęcie Rudy przez Kazimierza, ale nie dopuścił do tego Przemysław I, który w 1249 r. zajął błyskawicznie ów obszar, włączając go do swoich posiadłości⁴.

Tymczasem w 1246 r. Władysław objął po zmarłym bracie rządy w księstwie opolsko-raciborskim. Przez następne 35 lat przyczynił się on do wszechstronnego rozkwitu swoich nowych posiadłości. Był to okres szczególnie wielkich postępów osadnictwa na prawie zachodnim i związanego z tym rozwoju gospodarczego ziem górnośląskich. Narodziło się wiele nowych miast (m.in. Bytom, Gliwice, Głogówek, Lubliniec, Mikołów, Mysłówice, Niemodlin, Żory i prawdopodobnie powtórnie Opole), ufundowano szereg

⁴ S.A. Sroka, *Władysław*, [w:] *Piastowie. Leksykon biograficzny...*, s. 722; J. Horwat, *Księstwo opolskie i jego podziały...*, s. 37; W. Dominiak, *Ostatni władca Górnego Śląska...*, s. 63–67.

nowych klasztorów itd. (do szczególnie ważnych dokonań należy zaliczyć osadzenie cystersów w Rudach koło Raciborza oraz benedyktynów w Orłowej koło Cieszyna)⁵.

Jedenastoletnie rządy książąt opolskich na ziemi rudzkiej były epizodem bez poważniejszych następstw dla dalszych losów tego regionu. Wiele wskazuje jednak na to, że pozostawiły one trwałe, żywe do naszych czasów ślady w historyczno-kulturowym dziedzictwie sąsiedniej Opolszczyzny.

Tuż po połowie XIII w. zaczynają pojawiać się informacje na temat kościoła pod wezwaniem św. Wojciecha w Opolu. O świątyni tej wspomina po raz pierwszy falsyfikat dokumentu wystawionego 21 czerwca 1254 r. przez księcia Władysława I opolskiego⁶. Zdaniem niektórych badaczy noszone przez ów kościół wezwanie mogłoby mieć związek z osobą księżniczki wielkopolskiej Eufemii, córki Władysława Odonica, która poślubiła Władysława I w 1251 r. To ona jako pierwsza (bądź ktoś z jej bliskiego otoczenia) miałaby zaszczerpić kult owego świętego na terenach górnośląskich⁷. Dużo bardziej zasadne wydaje się jednak przypuszczenie, że inspiracja płynęła skądinąd, a mianowicie z Rudy⁸.

Św. Wojciech od wieków patronuje kościołowi parafialnemu w Rudzie koło dzisiejszego Wielunia, istniejącemu – jak o tym świadczy przekaz kroniki Galla Anonima – już przed 1106 r.⁹ Kościół ten był jedną z najstarszych i najważniejszych świątyń

⁵ J. Horwat, *Księstwo opolskie i jego podziały...*, s. 36–40; tenże, *Formowanie się miast księstwa opolsko-raciborskiego do połowy XIV w.*, Gliwice–Rzeszów 1996, s. 85–86, 90, 91, 97, 99, 100, 101 i 118; J. Drabina, *Historia miast śląskich w średniowieczu*, Kraków 2000, s. 20–21; S.A. Sroka, *Władysław*, s. 723; T. Sadowski, *Książęta opolscy i ich państwo*, Wrocław 2000, s. 73–79; N. Mika, G. Wawoczny, *Książęta opolsko-raciborscy. Wybrane postaci*, Racibórz 2000, s. 17–20; M. Spórna, P. Wierzbiński, *Słownik władców Polski i pretendentów do tronu polskiego*, red. E. Wygonik, Kraków 2003, s. 480–482; W. Dominiak, *Ostatni władca Górnego Śląska...*, s. 130–223.

⁶ *Regesten zur schlesischen Geschichte. Namens des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens, Codex diplomaticus Silesiae* (dalej: CDS), t. VII, cz. 2, Breslau 1885, nr 298; *Schlesisches Urkundenbuch* (dalej: SUB), t. III: 1251–1266, oprac. W. Irgang, Köln–Wien 1984, nr 571.

⁷ R. Nieszwiec, *Kościół opolskie w I połowie XIII wieku*, [w:] „*Sacra Silentii provincia*”. *800 lat dziedzicznego księstwa opolskiego*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, Uniwersytet Opolski – Wydział Teologiczny, Seria: Z dziejów kultury chrześcijańskiej na Śląsku 27, Opole 2003, s. 127; E. Wólkiewicz, *Jak powstawała legenda? Rola dominikanów polskich w rozwoju kultu św. Wojciecha*, [w:] *Opolskie drogi św. Wojciecha*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, Opole 1997, s. 69.

⁸ Por. Z. Bereszyński, *Chronologia budowy najstarszych świątyń opolskich a sprawa ponownej lokacji Opola za czasów księcia Władysława I – uzupełnienie. Rudzkie korzenie kultu św. Wojciecha na Śląsku Opolskim*, „*Śląski Kwartalnik Historyczny – Sobótka*”, R. LXI, 2006, nr 2, s. 305–307; tenże, *Rudzkie korzenie kultu św. Wojciecha na Śląsku Opolskim a sprawa ponownej lokacji Opola za czasów księcia Władysława I. Chronologia budowy najstarszych świątyń opolskich*, [w:] *Jak powstawało Opole?...*, s. 170–171.

⁹ Anonim tzw. Gall, *Kronika polska*, przeł. R. Grodecki, przekład przejrzał i przypisami opatrzył M. Plezia, wyd. IV, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1975, s. 107. Według legendy kościół miał być ufundowany przez słynnego możnowładcę Piotra Własta w miejscu, gdzie św. Wojciech nauczał i odprawiał msze święte. Por. R. Godula, „*Onego czasu, gdy święty*

w średniowiecznej Polsce. Jego budowa, przypadająca na czasy Bolesława Krzywoustego, miała związek z ożywieniem się kultu św. Wojciecha w dobie wypraw wojennych przeciwko pogańskim Pomorzanom. Już na przełomie XII i XIII w. podniesiono go do rangi kolegiaty, co łączyło się z ustanowieniem w Rudzie archidiaconatu¹⁰. Władysław I opolski jako pan Rudy musiał przez szereg lat osobiście stykać się z żywym w tym ośrodku kultem św. Wojciecha i można zasadnie domniemywać, że osobiście zadbał o przeszczepienie owego kultu na grunt górnośląski po objęciu rządów w Opolu i Raciborzu.

Ufundowanie opolskiego kościoła pw. św. Wojciecha, jak wiele na to wskazuje, można wiązać z bardzo prawdopodobną ponowną lokacją Opola jako miasta na prawie zachodnim, dokonaną w pierwszych latach rządów Władysława I¹¹. Kościół ten był pierwotnie ośrodkiem parafialnym dla osad zakładanych na prawym brzegu Odry, które mogły być traktowane jako ważna część bezpośredniego zaplecza gospodarczego miasta¹². W późniejszym czasie został on przejęty przez dominikanów, sprowadzonych do Opola przed 1295 r.¹³

Bliskie związki Opola z Rudą mogły mieć istotne znaczenie również dla losów innej świątyni opolskiej, mianowicie kościoła parafialnego pw. Świętego Krzyża, wzmiankowanego po raz pierwszy już w 1223 r.¹⁴ W trzeciej dekadzie XIII w. kościół ten został podniesiony do rangi kolegiaty i stał się ośrodkiem archidiaconatu, podobnie jak świątynia w Rudzie. Najstarsza zachowana wzmianka na ten temat pochodzi z 1239 r.¹⁵,

---

Wojciech...”, czyli rzecz o mityzacji Sławnikowicza, Kraków 2005, s. 164.

¹⁰ R. Rosin, *Ziemia wieluńska w XII–XVI w.*, Łódź 1961, s. 87–88; tenże, *Słownik historyczno-geograficzny ziemi wieluńskiej w średniowieczu*, Warszawa 1963, s. 144–145.

¹¹ W. Dziewulski, *Miasto lokacyjne w Opolu XIII – XV wiek*, „Studia Śląskie”, Seria Nowa, t. 1, 1958, s. 56; J. Horwat, *Formowanie się miast...*, s. 73–74 i 102–103; J. Drabina, dz. cyt., s. 56; W. Dominiak, *Stosunek księcia opolskiego Władysława I do miasta (na przykładzie Opola)*, [w:] *Jak powstawało Opole?...*, s. 135–138. Opole mogło być lokowane po raz pierwszy przed 1217 r., za czasów księcia Kazimierza. Por. W. Dziewulski, dz. cyt., s. 30–40; *Historia Śląska*, t. I (do roku 1763), red. K. Maleczyński, cz. 1 (do połowy XIV w.), Wrocław 1960, s. 451; W. Dominiak, *Rządy Kazimierza I w księstwie opolskim*, [w:] *Jak powstawało Opole?...*, s. 55–56; W. Dominiak, *Ostatni władca Górnego Śląska...*, s. 165–170.

¹² Por. Z. Bereszyński, *Chronologia budowy najstarszych świątyń opolskich a sprawa ponownej lokacji Opola za czasów księcia Władysława I*, „Śląski Kwartalnik Historyczny – Sobótka”, R. LX, 2005, nr 1, s. 79–88; tenże, *Chronologia budowy najstarszych świątyń opolskich a sprawa ponownej lokacji Opola za czasów księcia Władysława I – uzupełnienie...*, s. 305–307; tenże, *Rudzkie korzenie kultu św. Wojciecha...*, s. 167–179. Zbliżone stanowisko w tej kwestii: B. Kloch, *W sprawie organizacji parafialnej Opola w XIII wieku*, [w:] *Jak powstawało Opole?...*, s. 162–163.

¹³ W. Dziewulski, *Za Piastów opolskich*, [w:] *Opole. Monografia miasta*, red. W. Dziewulski i F. Hawranek, Opole 1975, s. 84; B. Kloch, dz. cyt., s. 164.

¹⁴ SUB, t. I, cz. 2: 1217–1230, oprac. H. Appelt, Wien–Köln–Graz 1968, nr 225 i 259; CDS, t. VII, cz. 1, Breslau 1868, nr 298.

¹⁵ SUB, t. II: 1231–1250, oprac. W. Irgang, Wien–Köln–Graz 1977, nr 173. Por. D. Veldtrup, *Prosopographische Studien zur Geschichte Oppelns als herzoglicher Residenzstadt im*

a zatem z czasów, gdy książęta opolscy rozpoczynali rządy na ziemi rudzkiej. Bardzo prawdopodobne, że również w tym przypadku inspirujący był przykład Rudy.

Czczyony w Opolu od połowy XIII w. św. Wojciech stał się z czasem oficjalnym patronem miasta. Związane z tym tradycje zostały z wielkim powodzeniem odnowione w naszych czasach. Krótkotrwały epizod panowania książąt opolskich w Rudzie wydał, jak się okazuje, bardzo trwałe owoce natury duchowej.

Fot. 2. Dawny zespół klasztorny o.o. Dominikanów w Opolu według rysunku Friedricha Bernarda Wernhera z połowy XVIII w. Założeniem owego zespołu był kościół pw. św. Wojciecha, ufundowany, jak wszystko na to wskazuje, w połowie XIII w., za czasów księcia opolskiego Władysława I. Reprodukacja rysunku za stroną internetową www.dokumenty.slaska.pl

Opole rulers of Ruda Land and their heritage

Summary

In a period of about one decade before the middle of the 13th century the then Ruda Land (later Wielun Land) was ruled over by Opole Dukes: Viola, the widow of Duke Casimir (deceased in years 1229–1230), and her son Ladislaus. From 1243 young Duke Ladislaus personally ruled over Ruda as well as Kalisz. However as early as in the next year he lost Kalisz in favour of Duke Przemysł I of Great Poland. In 1249 the latter Duke captured the Ruda Land as well. Meanwhile

---

Mittelalter, Berlin 1995, s. 7–8; tenże, *Führungskräfte im spätmittelalterliche Oppeln: Rat und Schöffen, Stift und Herzog*, [w:] *Stadtgeschichte Oberschlesiens. Entwicklung und Kultur einer ostmitteleuropäischen Region vom Mittelalter bis zum Vorabend der Industrialisierung. Im Auftrag des Stiftung Haus Oberschlesien herausgegeben von Thomas Wunsch*, Berlin 1995, s. 120; A. Pobóg-Lenartowicz, *Najstarsze kościoły Opola – głos w dyskusji*, [w:] *Jak powstawało Opole?...*, s. 146–147.

in 1246, after the death of his brother Mieszko the Fat, Duke Ladislaus started to rule in Opole and Ratibor. The reign of Opole Dukes over the Ruda Land was an episode without significant consequences for the further history of the region. On the contrary one can show its permanent, still alive fruits in the historical and cultural heritage of neighbouring Opole Land. St. Wojciech (Adalbert), whose cult was probably imported from Ruda thanks to Duke Ladislaus, is still worshipped as a holy patron of Opole.

Die Oppelner Herrscher des Rudaer Landes und ihr Kulturerbe

Zusammenfassung

Im letzten Jahrzehnt vor der Mitte des 13. Jahrhunderts befand sich das damalige Rudaer Land (das spätere Wieluner Land) unter der Herrschaft der Oppelner Herzöge. Als Herrscher dieses Gebietes traten Viola, die Witwe des nach 1229/30 verstorbenen Herzogs Kasimir, und ihr Sohn Ladislaus auf. Seit dem Jahre 1243 regierte der junge Herzog Ladislaus allein über Ruda und Kalisch. Schon im darauffolgenden Jahre verlor er das Kalischer Gebiet an den großpolnischen Herzogen Przemysl I. 1249 eroberte der Letztgenannte auch das Rudaer Land. 1246, nach dem Tod seines Bruders, Mieszko II., folgte Herzog Ladislaus in der Herrschaft über Oppeln und Ratibor nach. Die Herrschaft der Oppelner Herzöge über das Rudaer Land war eine Episode ohne bedeutende Folgen für die weitere Geschichte dieses Gebietes. Man kann aber auf dauerhafte, immerwährende lebendige Früchte dieses Zeitraums im geschichtlichen und kulturellen Erbe des benachbarten Oppelner Landes verweisen. Als religiöser Beschützer von Oppeln wird fortan der hl. Adalbert (Wojciech) verehrt; dessen Kultus wurde wahrscheinlich dank Herzog Ladislaus aus Ruda entlehnt.

In einem Zeitraum von etwa zehn Jahren vor der Mitte des dreizehnten Jahrhunderts die damalige Ruda Land (spätere wielunische Land) befand sich unter der Herrschaft der Oppelner Herzogen. Als Herrscher dieses Gebietes traten Viola, die Witwe nach dem gestorbenen in Jahren 1229–1230 Herzog Kasimir, und ihr Sohn Ladislaus auf. Seit dem Jahre 1243 junge Herzog Ladislaus in eigener Person führte die Herrschaft über Ruda sowie auch Kalisz. Schon im nächsten Jahre aber verlor er Kalisz zu Gunsten des großpolnischen Herzogen Przemysl I. Im Jahre 1249 der Letztgenannte eroberte auch Ruda Land. Indessen im Jahre 1246, nach dem Tod seines Bruders, Mieszko II., Herzog Ladislaus nahm die Herrschaft über Oppeln und Ratibor über. Die Herrschaft der Oppelner Herzogen über Ruda Land war ein Episode ohne bedeutende Konsequenzen für weitere Geschichte dieses Gebietes. Man kann aber auf dauerhafte, immerwährend lebendige Früchte dieses Zeitraumes im geschichtlichen und kulturellen Erbschaft des benachbarten Oppelner Landes hinweisen. Als heiliger Beschützer von Oppeln wird fortwährend St. Adalbert (Wojciech) verehrt, dessen Kultus wurde wahrscheinlich aus Ruda dank dem Herzog Ladislaus entlehnt.